

Kákošová, Zuzana

Poznámky k topike mecenátu v latinskej poézii 16. storočia

In: *Myšlenkové toposy literatury v česko-slovenských souvislostech : (minulost a současnost)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). Vydání první Brno: Tribun EU, 2014, pp. 101-110

ISBN 978-80-263-0738-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81553>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POZNÁMKY K TOPIKE MECENÁTU V LATINSKEJ POÉZII 16. STOROČIA

Zuzana Kákošová (Bratislava)

Kľúčové slová

Martin Rakovský, topos, mecenát, poetika, latinská poézia

Abstrakt

Autorka sa v štúdií *Poznámky k topike mecenátu v latinskej poézii 16. storočia* venuje prejavom začleňovania sa latinského humanistického autora Martina Rakovského do pražského literárneho spoločenstva prostredníctvom svojich literárnych textov, najmä básnickej zbierky *Elégie a epigramy* z roku 1556. Všíma si predovšetkým topiku komunikácie s reálnymi i potenciálnymi mecenášmi (rétorické topoi, ako topos skromnosti; topické metafory, ako je metafora života ako plavba na lodi; krajinné topoi, ako je locus amoenus; či často používané techniky úvodov a záverov).

Key words

Martin Rakovský, topos, patronage and poetics, Latin poetry

Abstract

The author of the article *Notes on Topoi of Patronage in the 16 Century Latin Poetry* discusses inclusion of a Latin Humanist author Martin Rakovský into Prague literary community through his literary texts, especially his collection of poetry *Elegies and Epigrams* from 1556. She pays attention in particular to the topic of communication with real and potential patrons (rhetorical topoi as topos of modesty; topical metaphor as a metaphor for life as a cruise ship; landscape topoi as locus amoenus; or frequently used techniques in introduction and conclusion).

Po dlhšom hľadaní pre našu tému vhodného textu z produkcie latinskej humanistickej poézie 16. storočia som nakoniec zvolila básnickú zbierku Martina Rakovského *Elégie a epigramy* (Elegiae et epigrammata, Praha 1556). Prepája sa v nej totiž „slovenský“ a český kontext na viacerých úrovniach a aj charakter textov poskytuje bohatý materiál na interpretáciu myšlienkových, ale i formálnych topoi.

Básnická zbierka okrem toho, že vyšla tlačou v Prahe, vznikla aj počas Rakovského pobytu v tomto meste. Profesor Miloslav Okál v súvislosti so životopisom Martina Rakovského píše: „*Vo Wittenbergu sa však Martin Rakovský dlho nezdržal a v lete 1556 ho už nachádzame v Prahe ako člena básnického krúžku Hodějovského, na čele ktorého stál Matúš Collinus.*“¹ Zbierka nie je veľmi rozsiahla, obsahuje 21 básní, z toho jednu predstavuje odporúčajúca básneň Matúša Collina, ostatné sú dielom Martina Rakovského. Nechýba tu na úplnom začiatku príhovor básnika *Knižke* (Ad chartam), nasleduje 14 básní venovaných rôznym predstaviteľom dobového spoločenského a kultúrneho života v Čechách. Na záver Rakovský pripojil zbásnenú 5. kapitolu Jeremiášových nárekov, ktorú venoval (aj pripojenou básňou) Mikulášovi z Čiernej Ruže. Záver knihy tvoria dve modlitby, ranná a večerná a krátka básneň epigramatického charakteru *Svojím mecenášom* (Ad suos mecoenates).

Ťažiskové básne z hľadiska našej témy a nášho skúmania sú: spomínaný úvod (*Knižke*), 14 básní rôzneho charakteru, rozsahu i metrickej formy, ktoré spája do jedného celku predovšetkým fakt, že sú adresované a majú bližšie k žánrom príležitostnej poézie (enkómium, genethliakum a pod.) ako k elégií a záverečný epigram, v ktorom sa vyjadruje k téme mecenášstva. Miloslav Okál v svojej monografii o Martinovi Rakovskom sa zmieňuje o tom, že cieľom básní tejto zbierky „*bola jednak snaha odvdáčiť sa niektorým adresátom za podporu a priazeň, jednak snaha upozorniť na seba*“² a oceňuje najmä jeho

---

¹ Okál, Miloslav: *Život a dielo Martina Rakovského*. In: Rakovský, M.: *Zobrané spisy*. Bratislava: Veda 1974, s. 10.

² Okál, Miloslav: *Život a dielo Martina Rakovského I. – II.* Martin: Matica slovenská 1979, s. 152.

snahu „o *originálne podanie a vystihnutie adresátových predností*“.³ Ide však o príležitostnú poéziu, ktorá programovo pracovala s dômyselným využitím kliše a rôznych foriem topoi. Jej žánre mali výrazne normovanú, ustálenú podobu, ktorá jednoznačne odrážala ich funkciu: oslavovať, gratulovať, vyslovovať priania, kondolovať, smútiť a pod. Prejavilo sa to napríklad vo vysokej formalizácii prejavu, v použití ustálených a tým i v podstate rovnakých apostrof adresáta, v rovnakých alebo veľmi podobných záverečných prianiach, v použití hyperboly, superlatívu, idealizácie. Spomínaná originalita sa potom pociťuje na pozadí týchto ustálených formálnych a myšlienkových topoi a prejavuje sa väčšinou v odchýlkach od zaužívaných predstáv o konkrétnom žánri. Tak sa za v istom zmysle originálne motívy a prístupy k adresátovi pokladajú vyzdvihovanie jeho veselej povahy, vtipnosti a rečnickeho umenia (báseň venovaná Jurajovi Ursinovi z Vladoře),⁴ aj keď o poslednej vlastnosti by sme mohli pochybovať ako o originálnej. Z koexistencie topických motívov a reálnych motívov viažucich sa na život adresáta či autora vzniká zvláštne napätie v básňach tohto typu a každý autor si v tomto ohľade počína relatívne samostatne.

V zbierke môžeme identifikovať väčšinu z ustálených kliše, či myšlienkových a výrazových schém. Či už ide o rétorické topoi, ako topos skromnosti a nevysloviteľnosti, topické metafory (metafora života ako plavby na lodi), krajinné topoi (locus amoenus), či často používané techniky úvodov a záverov. Aj keď vyvolávajú dojem opotrebovanosti a pocit zovšednenia, môžu však byť tiež nanovo sformulované a nanovo interpretované a tým aj oživené. Martinovi Rakovskému v jeho prvej samostatnej zbierke túto snahu nemožno uprieť. Chcel svojimi veršami urobiť „dobrý dojem“ na autority, ktorých priazne sa v básňach dovoľáva. Rakovský si vytvára aj vlastné kompozičné kliše: expozíciu svojej osoby vo väčšine textov (nech by boli o čomkoľvek) spravidla umiestňuje do záverečného dvojveršia (ktorým je elegické distichon).

---

³ Ibidem.

⁴ Rakovský, Martin: *Zobrané spisy*. Bratislava: Veda 1974, s. 64.

Myšlienkovým stereotypom, ktorý sa objavuje v dielach uhorských humanistov, a nie je výnimkou ani Rakovský, je pocit sklamania až rozčarovania z nedostatočnej pozornosti, ktorá sa v Uhorsku venuje činnosti básnikov (úvodná báseň *Knižke*):

*Hor sa, knižtička moja, ta, do našej panónskej zeme,
rýchle zaleť a presláv mužov, čo o nich som pel.
Ak je tam niekto, kto myslel, že nie som podpory boden,
len mu to povedz, nech ešte väčší sa zmocní bo ból.
Tu si básnictvo ctia a básnikov napomáhajú.
Zatiaľ im prines len týchto, neskoršie bude ich viac.⁵*

Na tento stereotyp sa viaže potom snaha presvedčiť zahraničie o skutočných schopnostiach vzdelancov, humanistických básnikov, ktorí pochádzajú z Uhorska. Rakovský o osemnásť rokov neskôr v úvode k svojmu poslednému veľkému dielu *O svetskej vrchnosti* (De magistratu politico, Lipsko 1574) píše: „... a najmä domácim Uhrom môj spis nebude robiť hanbu, pretože aj cudzinci spoznajú, že Uhrovia nie sú celkom bez poézie (ako sa väčšinou o nich nazývajú)... Nájdu sa aj niekoľkí priatelia, ktorí túto moju prácu niekoľkých rokov... budú ochotne čítať a mňa ako aj cnosti a povinnosti dobrých vladárov a užitočných vladárov, opísané v mojom spise, budú ešte viac milovať.“⁶

Tretiu vrstvu v tomto myšlienkovom topose potom tvorí prezentovanie svojej skromnosti (v závere básne *Knižke*). Súčasťou topickej sebaaprezentácie ako básnika s ambíciami, je nielen vyrovnáť sa antickým vzorom, či dokonca ich aj prekonať, je vždy aj opačná stránka sebavedomia, a to skromnosť, niekedy až sebaopodceňovanie. Ostentatívna skromnosť nezriedka vyplýva z porovnávania schopností adresáta a samotného autora (báseň venovaná Martinovi Kuthenovi zo Sprinsbergu)⁷ a autoritou, ktorá slúži ako comparandum, je antický autor, v tomto konkrétnom prípade Martialis, ktoré-

---

⁵ Ibidem, s. 61

⁶ Ibidem, s. 251.

⁷ Ibidem, s. 72.

ho Kuthen prekonáva, lebo, ako hovorí Rakovský: „... *ibaže v твојіх верšoch nemravnosť nemožno nájsť*.“⁸

V básnickej zbierke *Elégie a epigramy* je myšlienkovu podnetná aj úvodná, rekomandačná báseň Matúša Collina *Čitateľovi* (Lectori), v ktorej zaujímavým spôsobom obchádza konvenciu vychváliť predkladané dielo. Upriamuje pozornosť na to, že autor je cudzinec, ktorý sa úprimne chce zžiť s novou komunitou, ale potrebuje k tomu pomoc domácich „učencov“. Knihu prezentuje ako priateľský dar, ktorým si môže získať „priazeň učencov v Prahe“. A autor skutočne oslovuje relevantných „učencov“, ale nielen ich, ale aj predstaviteľov spoločenského, ba dokonca i politického života v Prahe. Rakovský aj s „pomocou“ Collinovho odporúčania sa snaží o začlenenie alebo aspoň pričlenenie k už sformovanej komunite v čase, keď jej „hlava“ (Jan starší z Hodějova) už aktívne nepôsobí v Prahe. Venuje mu v zbierke len jednu báseň a ako dôležitý sa exponuje vzťah aj k ďalším dôležitým reprezentantom tejto učeneckej, najmä akademickej komunity: okrem spomínaného autora rekomandačnej básne Matúša Collina (zdôrazňuje sa jeho pozícia profesora gréckeho jazyka na Pražskej akadémii) patrí k nim rektor pražskej univerzity Ján Hortensius, dekan artistickej fakulty v Prahe Jakub Codicillus z Tulechova, básnik a významný humanista Martin Kuthen. To je jedna skupina mecenášov, patrónov, ochrancov, praeceptorov či „mentorov“. Ale početnú skupinu tvoria ďalší potenciálni mecenáši, ktorí sa môžu podieľať a asi sa aj podieľajú na pozdvihnutí autora (Rakovského) do „vyšších“ kruhov, ktoré tu reprezentujú najmä kruhy inteligencie. Preto sú medzi adresátmi aj konšel, sudca, lekár, kráľovský richtár, osoba duchovná (administrátor kališníkov v kráľovstve českom a pastor pri Kostole sv. Mikuláša v Starom Meste pražskom), alebo len zaslúžilý občan Starého Mesta Prahy.

Vznešeného pána Krištofa Janovského z Janovic, Vrchlabí, Žaclera a Trutnova atď. v rovnomennej básni prezentuje Rakovský ako objednávateľa poézie („*Na tvoju výzvu som ospieval zásnuby dcérušky*

---

⁸ Ibidem.

tvovej...“).⁹ V závere vyslovuje prosbu aj o ohodnotenie básne v predkladanom súbore a oslovuje ho priamo „mecenáš“ (Mecaenas):

*„Preto si, mecenáš, prečítaj toto s pokojnou tvárou,
schváliš zaiste službu, ktorú som básňou ti dal.“¹⁰*

Báseň venovaná rektorovi Jánovi Hortensiovi vyznieva ako Rakovského snaha predviesť svoje vedomosti z filozofie, keď väčšinu básne predstavujú akési prehľadné dejiny filozofických škôl v komentovaných výrokochoch. Až v závere exponuje svoju osobu (čo sme označili za charakteristický znak Rakovského seba prezentácie):

*„Ju (Múzu, pozn. Z. K.) a seba zverujem tebe, verný môj patrón,
Lebo ty môžeš vietor vypustiť do mojich plachát.“¹¹*

U Rakovského je pomerne často exponovaným motívom skromnosť. Či už vyplýva z porovnania s adresátom, ako je to v úvode básne venovanej Martinovi Kuthenovi, alebo je skromný jeho adresát, v tomto prípade rektor univerzity Ján Hortensius, ktorý žije priam asketickým životom:

*„... ktorého netrápi ni sláva, ni bohatstva túžba,
netrápi telesná rozkoš, netrápi po víne chuť.“¹²*

Zbierku potom príznačne uzatvára báseň *Svojím mecenášom* (Ad suos mecoenates), v ktorej aktualizuje topos „exegi monumentum“. Obvyklá antická autorita (Ovídius a Vergílius a ich „mecenáši“) sa najskôr rozširuje na všetkých významných mužov a následne sa báseň uzaviera poukazom na samotného autora a jeho „skromný“ prínos:

*„Nateraz spokojní budte aj s touto maličkou zbierkou,
posmelíte ma a ja neskoršie pošlem vám viac.“¹³*

---

⁹ Ibidem, s. 67.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, s. 69.

¹² Ibidem.

Báseň môžeme interpretovať aj ako istú reflexiu potrebnosti inštitúcie mecenátu, podpora mecenáša sa prezentuje ako podmienka básnickej tvorby. Absencia podpory spôsobuje nielen nízky počet básnikov, ale aj obmedzenie ich rastu, rozvoja, zdokonaľovania sa. Nedostatok podpory doslova stojí v ceste dosiahnuť úroveň antic- kých autorít. Rakovský sa však v súvislosti s exponovaním seba a svojej potreby podpory nesnaží opísať, čo bude, ak podporu ne- dostane (katastrofálnu víziu neexistencie poetických výkonov si ponecháva pre antických autorov, kde má reálne kontúry), ale sľu- buje ďalšiu tvorbu, ak podpora bude (viď citát vyššie).

Motív nesmrteľnosti prostredníctvom poézie je jedným z najčas- tejších v básňach venovaných mecenášom. Podľa autorov poézie je to totiž najistejšia cesta k nesmrteľnosti a nie inak je to aj u Rakov- ského. V relatívne všeobecnej rovine sa s ním vyrovnal v spomína- nej básni *Svojím mecenášom*, ale nájdeme ho aj v ďalších textoch (*Vznešenému, cnostnému a múdremu pánovi Duchkoslavovi Chmelířovi z Šemechova, konšelovi Starého Mesta Prahy*).¹⁴

Zaujímavé je Rakovského zakomponovanie krajinného toposu známeho ako „locus amoenus“ do v svojej podstate oslavného tex- tu. Nájdeme ho v druhej básni súboru *Vznešenému pánovi Jánovi star- šiemu z Hodějova a z Řepice, oddanému mecenášovi učencov* (Ad nobilem dominum Ioannem seniorem ab Hodeiova et in Rzepice, Mecaena- tem doctorem fidelissimum). Hlavnou myšlienkou je vyzdvihnutie jeho zásluh o básnikov („pretože básnikom všetkým priaznivcom veľkým si vždy“), predpoved' jeho nesmrteľnej slávy v Čechách (variant motívu „exegi monumentum“), ale najmä snaha zaradiť sa do radu oslavovateľov a obdivovateľov adresáta. K všeobecnej oslave sa pridáva aj príroda oživená personifikáciou:

*„O tebe spievajú údolia, háje a listnaté lesy,
napodobňujúc šumom labodné spievanie múz.
V d'račným šumotom vln sa zmieňujú o tebe brehy
Vltavy bystrej a labských pomaly tečúcich vód.“¹⁵*

---

¹³ Ibidem, s. 90.

¹⁴ Ibidem, s. 81.

¹⁵ Ibidem, s. 65.

V čase písania Rakovského zbierky už Hodějovský žil v rodovom sídle na Řepici mimo Prahy, preto sa dá tento rozvinutý bukolický motív chápať aj ako aktualizálny moment oslavy. V básňach iných autorov venovaných v tomto čase Hodějovskému sa často nachádzajú opisy panstva Hodějovského aj pomocou figúr spojených s motívom „locus amoenus“ a s idylou a prezentuje sa ako spoločný cieľ putujúcich básnikov a útočisko Apollóna a Múz.¹⁶

V závere básne sa Rakovský vráti k osvedčeným motívom prezentácie vzt'ahu k mecenášovi, a to k želaniu zdravia, ktoré je predpokladom udržania úrovne mecenáskej pomoci básnikom, ergo aj jemu samému („naším láskavo pomáhaj múzam“). Rovnako pripája obligátne želanie zdravia a šťastia v spolužití s manželkou i dlhého života. Báseň zakončuje hyperbolou motívu večnej slávy kontrastu pomínutelnosti hmotného a večnosti slávy. Najväčšou odmenou pre básnika však bude, ak si pri čítaní oslavných básní aj iných autorov, spomenie na neho samého:

*„Predsa však vždýcky, keď niekto ťa zvelebí oslavnou básňou,
učení alebo nežnú báseň ti do daru dá,
ráč si aj na mňa spomenúť, drabý, bo nad túto rozkoš,
nad túto odmenu diela väčšie nič nebudem mať.“¹⁷*

Treba však zdôrazniť, že u Rakovského nenájdeme ani náznak požadovania hmotných benefitov od mecenášov, ani od samotného Hodějovského. Svoju báseň chápe ako nehmotný dar a aj vďaka za oslavu chápe v tejto rovine, v rovine priazne, láskavej náklonnosti, v ochote adresáta načúvať slovám básnika.

Martin Rakovský sa, a to nielen zbierkou *Elégie a epigramy*, úspešne etabloval v komunite humanistov v Čechách. Dokladom toho je aj fakt, že v roku 1558, keď už bol mimo Prahy rektorom školy v Lounoch, sa zúčastnil na kolektívnom projekte zborníka, oslavujú-

---

¹⁶ Storchová, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium 2011, s. 124.

¹⁷ Rakovský, Martin: *Zobrané spisy*. Bratislava: Veda 1974, s. 66.

ceho príchod cisára Ferdinanda I. do Prahy.¹⁸ Výber autorov bol osnovaný na pôdoryse kontaktov v Hodějovského okruhu¹⁹ a medzi oslovenými bol aj Martin Rakovský. Napísal do súboru zaujímavý text s názvom *O vstupe jeho svätého cisárskeho majestátu Ferdinanda do mesta Prahy* (De ingressu Sacratissimae Caesariae Maiestatis Ferdinandi in urbem Pragam). Bol očitým svedkom udalosti a na jeho básni to aj cítiť v podobe živosti a bezprostrednosti opisu významnej udalosti. Báseň sa nachádza na pomerne poprednom mieste v 38-stranovom súbore, je piata a Rakovský bol jedným z pätnástich autorov zborníka.²⁰ Aj toto by sme mohli zahrnúť medzi budúce benefity vyplývajúce z členstva, alebo aspoň z priradenia do okruhu Jana staršieho z Hodějova.²¹

---

¹⁸ *Blaboprajné prejavy o triumfálnom príchode jeho jasnosti, nepremožiteľného cisára Ferdinanda I. otca vlasti, do Prahy, hlavného mesta Čiech. Z PRAŽSKEJ AKADEMIE, 1558* (De triumphali adventu serenissimi et invictissimi imperatoris Ferdinandi I. P. P. Pragam Bohemorum metropolim gratulatoriae acclamationes. EX ACADEMIA PRAGENSI M. D. LVIII)

¹⁹ Storchová, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium 2011, s. 166.

²⁰ Kákošová, Zuzana: *Pražské a české motýny v latinskej humanistickej poézii*. In: *Literární historiografie a česko-slovenské vztahy*. Brno: Tribun EU 2011, s. 107 – 115.

²¹ Štúdiá vznikla v rámci grantov VEGA 1/0447/13 *Epigramatické žánre v dejinách slovenskej literatúry* a VEGA 1/001/11 *Reflexie slovenskej poézie*.

Literatúra

- Curtius, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda 1998.
- Kákošová, Zuzana: *Latinská humanistická poezia 16. storočia v kontexte slovenskej literatúry*. Bratislava: Univerzita Komenského 2010.
- Kopecný, Milan: *Český humanismus*. Praha: Melantrich 1988.
- Literární historiografie a česko-slovenské vztahy*. Brno: Tribun EU 2011.
- Nünning, Angsar (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host 2006.
- Rakovský, Martin: *Opera omnia. Zbrané spisy*. Bratislava: Veda 1974.
- Okál, Miloslav: *Život a dielo Martina Rakovského*. In: Rakovský, M.: *Zbrané spisy*. Bratislava: Veda 1974.
- Okál, Miloslav: *Život a dielo Martina Rakovského I. – II*. Martin: Matica slovenská 1979.
- Renesanční poesie*. Praha: Academia 1975.
- Storchová, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učené komunity v českých zemích*. Praha: Scriptorium 2011.